ئایا باباتاهیری هەمەدانی یارسانی بوو؟

هەیاس کاکەیی

باباتاهیر شاعیری پایەبەرزی نێو کۆمەڵگەی کوردەواری، بناغەی ئەدەبی کوردیی داڕشتووە، وەک لەلایەن ئەدیبان و شارەزایانی بواری ئەدەبی و ڕۆشنبیرییەوە دانی پێدا دەنێن، کە بە زمانی پاراوی کوردی زاراوەی لوڕ و گۆران چوارینەکانی هۆنیوەتەوە، ڕوون و ئاشکرایە لە سەردەم و زەمانێک دەرکەوتووە ژیانی سەردەمی بزووتنەوەی سۆفیگەری لە لووتکەدا بووە، ئەویش وەک سۆفییەکی پایەبەرزی سەردەمی خۆی هەنگاوی ناوەتە ناو ئەو ڕەوتە، بۆ دامرکاندنەوەی ئارەزووەکانی دڵ و دەروون، کە لە بزووتنەوەکەی شاخۆشین (موبارەک شا) لە کۆتایی سەدەی چوارەمی کۆچی، هاوڕا و هاوبەش بووە بۆ زیندووکردنەوەی کولتووری دێرینی کورد لە بەرگێکی نوێی سەردەمانەدا.

ماموستا عەلائەددین سەجادی لە کتێبی (مێژووی ئەدەبی کوردی)دا، ئاماژە بەوە دەکات کە باباتاهیر کۆمەڵێک چوارینەی بە زاری گۆران نووسیوە و بۆ ئەهلی هەقەکان ڕەوانەی کردووە، ئەوانیش پیرۆز ڕایانگرتووە و لە بۆنە و کۆبوونەوە ئایینییەکاندا وەک سروود بە ئاوازی مۆسیقاوە دەیخوێننەوە، چونکە فریشتەی چوارەمی باباخۆشین بووە، د. مارف خەزنەدار لە کتێبەکەی مێژووی ئەدەبی کوردی،

بەرگی یەکەم، هەروەها د. سدیق بۆرەکەیی لە مێژووی وێژەیی کوردی، بەرگی یەکەم هەمان ڕایان هەیە.

ئەو کۆمەڵە چوارینانەی م. عەلائەددین سەجادی ئاماژەی پێ کردوون، بوو بە غەمی من، پاش گەڕان و پشکنینێکی زۆر لە گوندێکی یارسانیان لە دەوروبەری مووسڵ دەستم کەوت، کە ساڵانیک بوو لە ترسی بارودۆخی ناهەمواری ناوچەکە لە ژێر دەسەڵاتی حکوومەت لە ژێر زەویدا شاردابوونەوە، لەم دواییانەدا ژمارەیەکی زۆر لەو چوارینانەم دەستکەوت کە ڕۆشنبیرێکی یارسانی بۆی ناردم، لە نێو دەفتەرە پیرۆزەکانی یارساندا پارێزرابوون، کە بە ئاوازی تەموورە ئەو سروودانە لە بۆنە ئایینییەکاندا دەخوێنرێنەوە، تەموورەش (تەمیرە) ئامێرێکی مۆسیقای پیرۆزە لای یارسانییان، سەرەڕای ئەوەی باباتاهیر بەناو یاران و هەوادارانی ڕێبازەکەی بابا خۆشیندا گەڕاوە، لە لوڕستان بۆ هەمەدان، بۆ هەورامان و ناوچەکانی فارس (شیراز) و شار و شارۆچکەکانی ئێران و کوردستان بە گشتی، سەردانی کردووە و ڕێنمایی کردوون، لە شاری مەندەلی، کە ئەوسا سەر بە قەزای خانەقین بوو، مەقامێکی باباتاهیر هەیە، یارسانییان پیرۆز ڕایان گرتووە و دەچنە زیارەتی، چونکە باباتاهیر ماوەیەک لەو شارە ژیاوە و ڕێنمایی ئامۆژگاری ئایینییانی کردووە، خەڵکی ئەوێ زۆر چیرۆک لەسەر ژیانی ئەو لەوێ دەگێڕنەوە.

لەم دواییانەدا هەندێک سەرچاوەی چوارینەکانی باباتاهیرم دەسکەوت، کە یەکیکیان چوارینەکانی نێو دەفتەرە دەسنووسەکانی یارسان بوون، بە پشکنین و بەراوردکردنیان لەگەڵ ئەوانەی پێشوو، بۆم دەرکەوت هەڵە و دەستکاری زۆری چوارینەکانی باباتاهیر ڕووی داوە و کراوە، کە

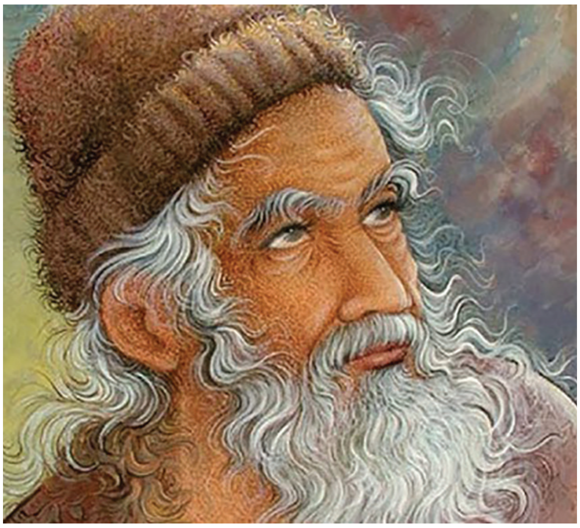

باباتاهیری هەمەدانی

بوونەتە هۆی لادان لە بیروڕاکانی باباتاهیر لە نێو ئەو چوارینانەدا.

ئەکرەم میهرداد لە لا٥٩٧ ی گۆڤاری لوڕ، ژ٢٠ دەربارەی باباتاهیر دەڵێت: باباتاهیر لە سەردەمی خۆی لە ناو پەیڕەوانی ئایینی یارسان لە ناوچەی هەمەدان و ئەڵوەند دارای پایەی خاوەن شایستە و جیگای ڕێز بوو، عادل محەمەد پووریش لە لا١٧١ی هەمان گۆڤاردا دەڵێت: باباتاهیر چەند شیعری بە زوانی کوردی هەورامی بۆ ڕوونکردنەوەی ئایینی یارسان هۆنیوەتەوە و ناردوونی بۆ یارانی ئەهلی هەقیقەت (ئەهلی هەق)، بەڵام نەیتوانیوە بە ڕوون و ئاشکرا لە نێو چوارینەکاندا بیروباوەڕی خۆی دەرخات، چونکە سەرزەمانی قبووڵ نەکردنی دەرکەوتنی هەر گرووپ و ڕێباز و ئایینێک بوو، هەروەها بەهرووز مەلەکشا لە لا ٣٣ی هەمان گۆڤاردا دەڵێت: عەین القوزاتی هەمەدانی و مەنسووری هەلاج، بە هۆی گوشار و مەترسی نەیارانەکانیان، بیروباوەڕەکانیان شاردووەتەوە و هەندێک جاریش ڕەتیان کردووەتەوە، بیروباوەڕی

باباتاهیر جێی ڕەزامەندیی مەشایخی سۆفییە نەبوو.

زۆریش لە سۆفییەکانی ئەو سەردەمەی مەنسووری لەگەڵ هەلاج هاوڕابوونە، بەڵام نەیانتوانیوە بیروڕای خۆیان بدرکێنن، چونکە جێی قبووڵ کردن نەبووە و دەبووە هۆی ئەوەی بەکافر و لادەر لە ئایینی ئیسلام ناوزەد بکرێن و لەناو دەچوون، وەک ئەوەی مەنسووری هەلاج کە خوی پێ ڕانەگیرابوو، نهێنی درکاندبوو، بووبووە هۆی لەناو چوونی.

بۆ تێگەیشتنی هەقیقەتی باباتاهیر و بیروباوەڕی، چوارینەکانی تێڕوانین و تاووتوکردنی وردی دەوێت، هەرچەندە باباتاهیر لە تەسەوفدا تا ڕادەیەک خەتی سووری بەزاندووە و لە نێو چوارینەکاندا ڕۆژ نهێنیی درکاندووە، بەڵام وردبینی زۆری دەوێ تا لە بیروباوەڕی ڕاستەقینەی بابا تێ بگەی، یان دەبێت یارسانییەکی شارەزا بیت، یان شارەزاییەکی تەواوت لە ڕێباز و ئایینی یارسان هەبێت.

بۆ سەلماندنی یارسان بوونی باباتاهیر و ڕوونکردنەوەی بیروباوەڕەکەی، هەندێک لە چوارینەکانی شی دەکەینەوە و دەیخەینە بەرچاو، کە لە دڵەڕاوکێ و شک بوون لە یارسان بوونی بابا ڕزگارمان بێت، لەوانە:

(١) مو ئان بەحرەم کە دەر زەرف ئامەدەستم
چون نوقتە بەر سەر حەرف ئامەدەستم
بە هەر ئەلفی ئەلف قەدی بەر ئایەد
ئەلف قەدم کە دەر ئەلف ئامەدەستم

ئەحمەد تاقانە گۆڕیویەتی بۆ سەر زاری سۆرانی:

من ئەو بەحرەم لە جاما هاتمە گۆڕێ
وەک نوقتە لە پیتا هاتمە گۆڕێ
بە هەر ئەلفی ئەلف قەدی پایەیە
ئەلف قەدم لە ئەلف هاتمە گۆڕێ

باباتاهیر لەم چوارینەیەدا خۆی بە دەریا دەشوبهێنێ، دەریا دنیایەکی پڕ نهێنییە، واتە بابا نهێنیی گەورەی پێیە، بۆیە ئا لەم بارودۆخەدا هاتووەتە دنیاوە وەک پێویستییەک، چۆن خاڵ پێویستە لە سەر پیت هەبێت، چونکە بە پێی بیروباوەڕی باباتاهیر و هەموو کولتووورە دێرینەکانی تر، هەر هەزار ساڵ جارێک پیاو چاکێک و زاتیکی ئایینی دەردەکەوێت، بزووتنەوەیەکی نوێ بەرپا دەبێت، بۆ بەردەوام بوون و نوێ کردنەوەی ڕەوتی بیروباوەڕ، وا ئەو لەم هەزارەیەدا و لەم بارودۆخەدا دەرکەوتووە کە پێویستە.

د. مارف خەزنەدار لە لا ١٨٦ی بەرگی یەکەمی مێژووی ئەدەبی کوردیدا ئەم دوو بەیتە لێک دەداتەوە و دەڵێت: ئەم دوو بەیتە نهێنی و موعەممایەکی زۆری تیدایە و یەکیکە لە شیعرە داخراوەکانی ئەدەبی کوردی، هەر خۆی جارێکی دی دەڵێت: من نە پێموایە ئەم چوارینەیە مەتەڵێکی گران بێت و نە پێموایە نهێنی و موعەممایەکی زۆری تێدا بێت، ئەگەر بیروباوەڕی خودی باباتاهیر بخەینە بەر چاو کە بەشێکە لە بیروباوەڕی ئەهلی هەق (یارسان).

واتە باباتاهیر خۆی یەکێک لەو پیاوە گەورانە داناوە کە لەسەری هەموو هەزار ساڵێکدا خوا یەکێکیان دەنێرێ (گ. ک. زانیاری کورد ژ٥ لا١٢، ساڵی ١٩٧٧ز)، هەروەها بەهرۆز مەلەکشا لە لا ٣٣دا دەڵێت: مو ئان بەحرەم کە دەر زەرف ئامەدەستم، واتە من ئەو دەریایەم کە هاتوومەتە زەرف و قاڵبدا جێگیربووم، بێگومان وشەی دەریا و زەرف لەم چوارینەیەدا ئاماژەیەکی ڕاستەخۆ بەم چەمک و باوەڕە ئایینییەوە، بەحر هێما و ئاماژەیە بە زاتی خوا کە جەستە و قاڵبی باباتاهیر لە شیعرەکەدا بە زەرف شوبهێنراوە و جێگیر بووە، حەرف لەم شیعرەدا هاتووە ئاماژەیە بە چەمکی بوون و

ژیان بە جۆریک ئاماژە بەرجەستە بە ناوبانگی ئینجیلە کە لە سەرەتادا وشە بووە، بە بێ خاڵ و نوقتەی سەر پیتی (ف) چەمک و مانا سەرەکییەکەی نامێنێت.

شێخ موعتەسەم هاشمی لە لا٤٥دا دەربارەی شیعرەکانی باباتاهیر دەڵێت: بابا لە سێ بەشدا (ژیان، بیروباوەڕ، شیعر) تاقانەیە و لە هەر سێ بواردا سروشت و تەبیعەتی باسەکە وای کردووە کە ڕەمز و ڕاز، داپۆشراویکی زۆری هەبێ، ئەکرەم میهردادیش لە لا ٦٥دا دەڵێت: باباتاهیر کۆنترین و بە ناوبانگترین شاعیری دێرینی کورد و ئێرانە و هیچ کەس لەو دلێرانەتر و بێ پەرواتر لە ڕێگەی شیعر و شاعیریدا ڕێوان نەبووە.

ئەگەر بە شێوەیەکی قووڵ و فەلسەفییانە لە شیعرەکانی باباتاهیر وردبینیەوە، زۆر فراوانتر لە ناخی ڕێبازی سۆفیگەریتیدا بە مانا مەجازییەکەی مانا و واتای دی دەبەخشێت.

بەهرۆز مەلەکشا لە لا٣٣دا دەڵێت: ژمارەی هەزار لە لای زۆربەی نەتەوەکان، بە تایبەت لای زەردەشتییەکان، کە لەو باوەڕەدان لە سەرەتای هەر هەزارەیەکدا بلیمەتێکی پاک و بێ تاوان (مەعسووم) سەر هەڵدەدات.

(٢) یاگیم دوڕ دی هەنی دەریە نەبود یار
یاگیم خەوەر دید گهان پەیدا نەبود یار
من ئەزئان ڕوو بە دامانی تە زەد دەست
دە گەردوونت پەرو پایی نەبود یار

واتاکەی:

ئەو جێیەی دوڕم تێدا دی هێشتا زەریا نەبوو ئەی یار
ئەو جێیەی ڕۆژم تێدا دی هێشتا گێتی نەبوو ئەی یار
من لەو ڕۆژەی کە دەستم گەیشتە داوێنت
لە گەردووندا هێشتا پەرو باڵ نەبوو ئەی یار

د. مارف خەزنەدار لێکی داوەتەوە و دەڵێت: لەم دوو بەیتەدا باباتاهیر باس لە گیان (یار) دەکات، ئەمە زۆر پێش دروستکردنی گێتی کەوتووە، بە پێی کتێبی سەرئەنجامی یارسان ڕاڤەی دەکات و لە دواییدا دەڵێت: شاعیر لەم دوو بەیتەدا هەمیشە موتڵەق دەخاتە ڕوو، کە گیان هەبوو، هێشتا ماددە نەبوو کە دوڕ و ڕۆژ و یار هەبوو هێشتا گێتی دروست نەبووبوو.

د. سەفی زادە بۆرەکەیی لە لا٩٢دا بە شێوەیەکی ڕوون و ساکارتر ڕاڤەی دەکات و دەڵێت: باباتاهیر دەڵێت ئەی خوای گەورە و بە بەزەیی، لەو جێگەدا کە دوڕبوو، منیش لە ڕۆژی بەریندا لەوێ بووم و ئەو دوڕەم بینی، ئەو دەمە هێشتا دەریا و زەوی و ئاسمان و ئەم جیهانەت بەدی نەهێنابوو، لە جیهانی ڕوون و خاوێنی تۆدا کە من هەتاوی خواییم دی و گەوهەری هەموو بەندەکان بۆ سروشت بوون و بەدیهێنانی بەڵێن و پەیمانیان دا و بە گەورەیی و شکۆیی خوایی تۆ گەواییان دا، منیش دەستم گرتە داوێنت و بەڵێنم دا.

باباتاهیر ئا لەم چوارینەیەدا باسی ڕوح و دۆنای دۆن دەکات، وەک فریشتەیەکی خوایی، کە ئەمەش تەوەرێکە لە بیروباوەڕی ڕێبازەکەی، کە یارسانییە، یان بە شێوەی زانستییانە لێکی بدەیتەوە، باباتاهیر باسی پێش تەقینەوە گەورەکەی گەردوون دەکات کە هێشتا ئەم جیهانە نەهاتووەتە بوون.

(٣) بە خەنجەر گەر بەر ئارند دیدەکانم
دەر ئاتەش گەر بسوزند ئیستخوانم
ئەگەر بەر ناخنانم نەی بکوبەند
نەگیرم دڵ زە یار میهرەبانم

ڕازی لە لا ٢٧دا کردوویە بە زاری سۆرانی:

بە خەنجەر گەر دەربێنن دیدەکانم
بە ئاگر کە بسووتێنن سوقانم
ئەگەر نەی ئاژنیش کەن ناخونانم
نکوڵی ناکەم لە یاری میهرەبانم

باباتاهیر لەم چوارینەیەدا پابەندبوون و دڵسۆزی بۆ یاری میهرەبانی خۆی دەخاتە ڕوو کە یاری شاخۆشینە (موبارەک شا)، هەروەها پابەندبوونی بە بیروباوەڕی یارسانی کە دەڵێت ئەگەر بە هەموو ئەو ڕێگایانە ئازارم بدرێت، لە پەردەی دڵ دەنووسێت کە عاشقی یارەکەیەتی و ڕێبازەکەی و نکوڵی لێ ناکات.

وا پێ دەچێت بە گوێی باباتاهیردا هێنرابێت کە دەست لەو ڕێبازەی خۆی هەڵبگرێ، بۆیە بەو شێوەیە وەڵام دەداتەوە و سوورە لەسەر بەردەوامی پابەندبوونی بە بیروباوەڕی خۆی و ئامادەیە لە پێناویدا، هەرچی ئازار و ئەشکەنجەیەکی بەر کەوێ .

(٤) مە ئەژ عیلم لودن سەرمایە دیرم
تەڵائیکم کە ئەژ پایە دیرم
ئەگەر غەم بێ خوراک شەوم و ڕۆژم
مە دۆسی چی خۆشین هەمسایە دیرم

واتاکەی:

من لە عیلم و مەعریفەتدا سەرمایەم هەیە
زێڕێکم پلە و پایەم هەیە
ئەگەر غەمی بێ خۆراکی شەو و ڕۆژم بێ
من لە سایەی دۆستی خۆشینم

بەهرۆز مەلەکشا لە گۆڤاری لوڕ، ژ٢، لا٣٥دا دەڵێت: باباتاهیر سەرەڕای دانانان بە شارەزایی و زاڵ بوون بە سەر زۆربەی زانست و مەعریفەکانی سەردەمدا، خۆی بە دۆست و موریدی شاخۆشین دەزانێت، شاخۆشین کە سەرپەرشتی بزووتنەوەیەکی ئایینی دەکرد، بۆ زیندووکردنەوەی کولتووری دێرینی کورد، لە ناخیدا ڕێبازی ئایینی یارسان، باباتاهیر هاوشانی شا خۆشین کۆششی دەکرد و خۆی بە دۆست و موریدی ئەو دەزانێ، کە م. عەلائەددین سجادی بە فریشتەی چوارەمی شاخۆشین هەژماری دەکات، ئەمانە و زۆری تریش هەن وەک یارسانییەک هەقیقەتی باباتاهیر دەردەخەن، نەک وەک یارسانییەکی سادە و ساکار، بەڵکوو وەک ڕابەر و ڕێنماییکەر و نوێکەرەوەی ئایینەکە، زۆر کەس هەن نایانەوێ دان بەو هەقیقەتەی باباتاهیردا بنێن، ئەمە بۆ هەر مەبەستێک بێت، زوڵمێکی گەورەیە دەرهەق کەسایەتی باباتاهیر دەکرێت کە ئەو ڕۆڵە گەورەیەی لە زیندووکردنەوەی کولتووری دێرینی کورد و چوارینەکانی مێژوو و بناغەی ئەدەبی کوردییەدا هەبوو.

سەرچاوەکان:

١- مێژووی ئەدەبی کوردی، عەلائەددین سەجادی، چ٢، ١٩٧١ز، بەغدا.
٢- مێژووی ئەدەبی کوردی، د. مارف خەزنەدار، ب١، هەولێر.
٣- مێژووی وێژەی کوردی، د. سدیق سەفی زادە بۆرەکەیی، ب١، ١٣٧٠ ف.
٤- باباتاهیری هەمەدانی، هەیاس مەحموود کاکەیی، ٢٠٢٢ز، کتیبخانەی شاهانەی سوید.
٥- گۆڤاری لوڕ، ژ٢، ساڵی ٢٠١٠ز . سلیمانی.
٦- چوارینەکانی باباتاهیری عوریان، ڕازی، ١٩٧٦ز .بەغدا.
٧- باباتاهیر و بەرهەمی، ئەحمەد تاقانە، ٢٠٠٩ز، هەولێر.
٨- باباتاهیر هەمەدانی مەشهوور بە عوریان، محەمەد خاڵ، ١٩٧٧ز، بەغدا.
٩- گ. ک. زانیاری کورد، ژ٥، ساڵی ١٩٧٧ز، بەغدا.
١٠- دوو بەیتەهای باباتاهیر، انتشارات گەنجینەی ناسر خەسرەوی، ١٣٧٦ف.
١١- دیوان کامل باباتاهیر، انتشارات ڕەجەوی، چ٢، ١٣٨٤ف.
١٢- شیعری باباتاهیر، دەفتەری دەستنووس.